

ÚVOD

Pokud přijmeme koncept literárních dějin jako střídání proudů a směrů, představuje dílo Sigrid Undsetové v evropském měřítku vrchol literárního neorealismu. Uwe Japp hovoří o literárních dějinách jako o „diskursu přechodů“⁸ a zdůrazňuje, že literární dějiny nezprostředkovávají „pravdu“ nebo „substanci“ ve smyslu „nadřazené podstaty,“ ale spíše „vztahovost“; zprostředkovávají tedy vědění „o vztazích ve vztazích“.⁹ Estetickoliterární projekt Sigrid Undsetové se dotýká řady „neuronových spojů“ evropské kultury mimo jiné tím, že reflektuje vztahy, jež jsou určující pro hledání smyslu dějin. Česká meziválečná kultura proto v jejích dílech o norském středověku přijala způsob autorčina tvůrčího tázání také jako zrcadlo a paralelu k českým otázkám po smyslu národních dějin. Přijetí tohoto významotvorného kontextu zakládá předkládanou hypotézu o niterné příbuznosti české a norské kultury. Později byla autorčina poetika i vnitřní souvislosti díla překryty prachem klasiky, plynoucí z faktu, že postavení „kanonizované“ spisovatelky je rolí, která je uzavřená a nevyvolává již žádné nové očekávání. Česká recepce se po druhé světové válce z vnějších důvodů nemohla vyvíjet přirozenými cestami, a proto ustrnula. Tyto peripetie jsou v práci tematizovány pod zorným úhlem recepční teorie a dějin recepce, jak je formulovala kostnická škola a její následovníci. Východiska tázání předkládané práce se opírají o význam a způsob přijímání díla Sigrid Undsetové v českém prostředí, hledání situačních a kauzálních parametrů českého recepčního procesu v dobovém i mezinárodním kontextu. Nasvícení primárních pramenů se děje ze dvou stran: z norské, kde je autorce věnována pozornost kontinuálně od jejího literárního debutu roku 1907, a z české, která vykazuje velmi rozkolísanou intenzitu a tím kopíruje společenský vývoj dvacátého století.

Předkládaná práce zkoumá recepční vztah českého kulturního prostředí k dílu Sigrid Undsetové, vychází při tom z místa a významu této autorky v dějinách norské literatury, ale i z rozsahu a hloubky aktivního zájmu z českého břehu. Sleduji otázku, nakolik je deskripce a kritická analýza recepčních procesů propojena s nutností zkoumat poetiku a narativní strukturu vysílajícího textu samotného? A není působení autora v cizím prostředí výpovědí o společenské a kulturní situaci stejnou měrou na obou březích literární komunikace, tedy

8 U. Japp: *Beziehungssinn: Ein Konzept der Literaturgeschichte*. Hamburg 1980. s. 15.

9 Op. cit.: „Ein Wissen von und in Beziehungen,“ s.19.

v kultuře vysílající i přijímající? Za jakých okolností zůstává literární dílo rezonančním prostorem přes propasti jazykové, geografické a a v neposlední řadě časové? Garantuje pozice klasika národní literatury a jeho mezinárodní ohlas automaticky rovněž adekvátní čtenářské uchopení díla, nebo je literární parnas ostrovem nepochopených? Literatura je komunikačním aktem proměňujícím se při svém pohybu časem a prostorem. A vnímatelova aktivita je setkáním v kulturním i sémantickém protipohybu, na vlně vyvolávající rezonanční chvění. Jak jsem uvedla, je cílem práce zachycení literatury v kontaktu, literární dílo v ozvěně a proměně. Ve své práci se opírám o dvě základní metody akcentující osu text – vnímatel, totiž hermeneutiku a recepční estetiku.

Teze práce vycházejí z diskursu literární historiografie a recepční estetiky inspirované kostnickou školou, zkoumají kořeny a dopady recepčního procesu. V souvislosti s otázkou, nakolik vnitřní a vnější strategie textu usměrňují či omezují proces porozumění, vyslovuji domněnku, že Undsetová nebyla v Norsku ani u nás recipována v úplnosti. Již jsem naznačila, že jeden z důvodů byl dán vnějšími historickými okolnostmi. Hlubší zdůvodnění hledám v charakteru vysílacího textu samotného (morfologie textu a prostředí, ze kterého text vyzařuje) a v jeho polysémii. Vždyť recepční pojetí literatury (rozumění, horizont očekávání, vstřícný pohyb recepčního prostředí) je přímo závislé na poetice textu, na charakteru uměleckého díla. Aby tato symetrie nebyla porušena, postupují tak, že recepční dimenze je průběžně konfrontována s hermeneutickým tázáním.

Záměrem této práce není vypovídat o autorce přímo, bezprostředně, informativně, ale vždy jen v kritickém lomu recepcce; analýza je strukturována v poměru k referenčnímu rámci danému recepční dynamikou v prostoru mezi dílem a jeho percepcí. Proto nepostupuji s nárokem na chronologickou lineárnost nebo kauzální úplnost, nýbrž tak, že zapracovávám segmenty analytické i syntetizující ve vybraných okruzích, dotýkajících se literárních disciplin centrálních či hraničních. Práce netematizuje autorčinu biografii, pracuje s „biografií skrytou v díle“, tedy s okruhy témat, jež jsou relevantní pro autorčinu tvůrčí koncepci jako religiozita, humanismus, feminismus, antifašismus, antikomunismus apod. Fokus míří k naratologické analýze a ke srovnání vybraných historických děl především s ohledem na intertextovost¹⁰ a psychologickou studii charakterů.

Implicitním referenčním rámcem této práce je komparatistika, neboť se zabývá nejen texty, ale především kontexty. Fokus prvního oddílu je zaměřen na transtextovost a vztah text-autor; kdežto druhý oddíl tematizuje proces recepcce jako diskursu střetu a setkání. Komparatistika nesleduje dějiny národních literatur „zřetězené“ vedle sebe, nýbrž optikou proměn literárních látek, námětů

10 Používám termín intertextovost jako rys textu tam, kde jde o konkrétní případy. Termín intertextualita je tradičnější, bližší mezinárodnímu úzu, zde ho používám jako obecné označení jevu. (srov. Jiří Homoláč: *Intertextovost a utváření smyslu v textu*. Praha 1996).

a motivů, stylů, forem, poetologických koncepcí apod. Zkoumá esenciální otázky literární historie, periodizace, poměr k dalším odvětvím jako jsou výtvarné umění, hudba, filozofie apod. Angelika Corbineau Hoffmannová uvádí takto rozčleněné oblasti komparatistiky jako do jisté míry otevřené „systémy“: Vedle systému žánrů a historie látek, témat a motivů pracuje např. se „systémem epochy“. Nejirelevantnější pro tuto práci je její „systém jiné národní literatury, např. překladu“ a „systém kolektivních národních představ“.¹¹ Komparatistika se podle ní nesoustředí na „imanentní strukturu jednotlivých textů, ale na místa spojů, které vznikají v kulturních souvislostech systému textů.“¹² Komparatistika přináší mnohem širší záběr než doslovné „srovnávání“, „porovnávání“ (etymologicky také „přirovnání“); nejde ani o konfrontaci, nýbrž o porozumění procesovosti a historicity jevů na pozadí národního a meziliterárního vývoje.

Tematickým východiskem, referenčním a ideovým rámcem byl pro Undsetovou středověk. Nikoliv jako uzavřené časové období, ale jako představa, jako myšlenkový konstrukt, a také jako „text středověké kultury.“ Její koncepce absorbuje polyfonii narativních hlasů, tvořící hutnou síť, připomínající členitý terén noetický. Odtud vyrůstá intertextovost, jež se jeví jako esenciální umělecký prostředek Undsetové. Jde o textově deskriptivní kategorii, s jejíž pomocí je možno lokalizovat, rozeznat a propojit interferující texty, jež se mohou nacházet v nejrůznějších vztazích a návaznostech, jež mohou být chápány jak dialogicky, tak ontologicky. Intertextualita u Undsetové je více než dokladem jejího kulturního přehledu, je to esenciální segment její tvorby. Spisovatelčinými prameny byly Bible, církevní texty, díla učitelů a myslitelů církve v latině, hagiografické texty a legendy ze života svatých, báje a pověsti z celé Skandinávie, pohádky a mýty evropské, norská pořekadla, písně a balady, dopisy oficiální i soukromé, profánní dokumenty, kroniky, zákoníky, dvorská poezie přenesená z Francie i Německa, ale také staroislandské ságy, básnická i prozaická Edda a skaldské básnictví. Intertextualita se projevuje celou škálou referenčních signálů, odkazuje na souvislosti kulturního kontextu. Je jedním z nástrojů interakce mezi textem a recipientem a jako taková představuje centrální textovou strategii.

Norští badatelé navíc odkazují k faktu, že intertextové jazykové postupy znamenají pro historická díla Undsetové více než citátovost a aluze.¹³ Ovlivňuje celkový habitus spisovatelčiny dílce, působí na slovosled, na stavbu dialogů apod. Výsledkem je koherentní jazykový útvar s rysy archaismu. Olav Solberg se domnívá, že právě tyto okolnosti propůjčily historické naraci Undsetové nezaměnitelný tón a jazykovou jistotu, která se v autorčiných prózách ze současnosti nenachází, jejich jazyková hladina je stylisticky rozkmitaná a proto zastarává

11 Srov. A. Corbineau-Foffmannová: *Úvod do komparatistiky*. Praha 2008, s. 39–40.

12 Ibid.

13 Srov. O. Solberg: *Tekst møter tekst. Kristin Lauransdatter og mellomalderen*. Oslo 1997, s. 22.

rychleji. Naopak unikátní volumen historických vědomostí Undsetové a hluboké zakotvení v rozměru (jazykové, kulturní a ontologické) intertextovosti byl proměněn, hypostazován do poetické syntézy vrcholných uměleckých děl. Středověk se pro Undsetovou stal plátnem, na němž mohla zobrazit své životní postoje; a ještě více: civilizační kritiku na přelomu epoch po první světové válce. Je to právě tato civilizační kritika, která došla přijetí a odezvy u českého čtenáře, pravděpodobně výrazněji než u norského. Vysvětlením může být vnímavost vůči amplitudám historických dějů, jež byla ve střední Evropě po první světové válce evidentně rozvinutější než na evropské periferii.

Číst Undsetovou jako encyklopedickou příručku o životě ve 14. stol. by sice bylo teoreticky možné, bezesporu i zajímavé a věcně přínosné, ale bylo by to absolutní popření literárnosti a intencionality textu, resp. vlámání se do estetické entity s následkem porušení její literární esence. Takové pragmatické nebo kvazipragmatické čtení by bylo podle mého soudu protiliterární. – Historický narativ jejích románových textů je přece fikčním narativem, plodem autorské imaginace. Třebaže nelze přehlédnout, že její texty vykazují kognitivní hutnost a relevanci, chci v celkovém pohledu konstatovat, že minulost je Undsetové něčím více než mimetickou malbou; středověk je jí metonymií času: času lidského života, ale i času abstraktního, který zde nazývám Kairos.

Sigrid Undsetová v sobě skrývá rozpětí tradičního realistického umění a etických dilemat moderního člověka. Na jednom břehu klasická tektonika neorealismu, na druhém propasti lidské psychiky. V tomto napětí se její dílo jeví jako otevřený paradox. Přiblížení se tomuto paradoxu bylo motivací, jež ovlivnila vznik této práce. Vždyť předpokladem přípustnosti čtenářských realizací je pluralita kódů, které dávají poznat výsadní jedinečnost každého uměleckého díla. „Coby celistvá struktura dílčích znaků se stává smysluplným a relativně komplexním znakem v průběhu recepce a konkretizace.“¹⁴ Literární dílo je zde vnímáno jako estetický objekt vytvářející síť vztahů v prostoru komunikace, přičemž komunikace je charakterizována jako aktivita, interakce, vztah. A právě vztahy, vztahovost je esenciálním rámcem této práce, jde především vztah text-čtenář a vztah autor-text, ale také vztahy na jiných úrovních, např. kontakty mezi národními literaturami. Ve snaze zachovat metodologickou integritu se stále vracím k výchozímu textu autorky, jeho morfologii a struktuře. Oscilace mezi zadáním literárních dějin a literární teorií zde probíhá v úzkém propojení s materiálem. Předkládaná práce tematizuje historii recepce – a tím, že navazuje na dlouhou řadu svědectví o česko-norské vzájemnosti, sama do tohoto prostoru setkání vstupuje. Je první samostatnou monografií o Sigrid Undsetové v češtině; klade si za úkol ukázat, že literární dílo této autorky je rozkročeno mezi dramatickými událostmi doby historické a časem, který datovat nelze.

14 M. Štochl: *Teorie literární komunikace*. Praha 2005.

Termín recepcce ukazuje v podstatě dvěma směry. „Recepční estetika“ rozvíjí myšlenky Romana Ingardena, zkoumá abstraktní konstituenty procesu recepcce. Naproti tomu „dějiny recepcce“ se zabývají konkrétními historickými manifestacemi recepcce v závislosti na sociokulturním kontextu, mechanismech zprostředkování uměleckého díla (překladaatel, nakladatel apod.) a jsou tím propojeny s empirickým výzkumem. Tato práce se opírá o metodologický aparát uvedených disciplín, staví však podstatně více na Jaussových syntézách a zaměřuje se na diachronní vývoj recepcce Sigrid Undsetové v návaznosti na hermeneutiku a dějiny literatury národní i světové. Předmětem estetiky recepcce je reakce čtenářů vyvolaná literárním textem v závislosti na době a okolnostech vnímání. Byla to právě kostnická škola, která kodifikovala čtenáře jako entitu, jež se v interakci s textem podílí na utváření jeho smyslu. Tvůrčím způsobem propojila všechna dřívější „hledání čtenáře“, ale i „hledání interpretace“. Pro Hanse Roberta Jausse je v návaznosti na Gadamerovo dílo *Pravda a metoda* právě čtenářova tvůrčí spoluúčast „obrodou literární historie“, studuje vědomou recepci díla, analyzuje klíčové pojmy jako „horizont očekávání“. Jausse pracuje s kategorií reálného čtenáře, recipienta sociologicky uchopitelného, determinovaného sociálně, generačně apod. Naproti tomu jeho kolega, Wolfgang Iser se zaměřuje na „teorii estetického účinku“, která má kořeny v textu. Iser ve svých dílech *Der implizite Leser* (1972) a *Der Akt des Lesens* (1976) vychází z fenomenologie a vypracovává teorii „modelového čtenáře“ (implied reader). Ten není identický s představou ideálního, ideálně vybaveného nebo profesionálně vyprofilovaného čtenáře, ani s Fishovým „informovaných čtenářem“ (informed reader). Iser se vymezuje i vůči Wolffově rekonstrukci „čtenář-idea“, coby intencionálního, předjímaného objektu v autorově mysli; implicitní čtenář je subjektem pozorujícím, vnímajícím, ale i transcendentním modelem k popisu estetické působnosti. Umberto Eco pracuje s pojmem modelový čtenář (*model reader*) a definuje ho jako entitu utvářenou autorem ve fázi geneze textu, přičemž autor i čtenář jsou textovými strategiemi. Čtenář je mu teoretickým konstruktem, který povstává z interakce mezi známým, tedy textem, a neznámým, totiž nenaprogramovatelnou vnímatelskou aktivitou.¹⁵

Právě rozdělení kostnické školy na Iserovu literárněteoretickou a Jaussovu literárněhistorickou větev považují za signifikantní projev dvojproudovosti bádání o literatuře, vlastně nejen ve 20. stol. A co tento fakt znamená pro reflexi nad dílem Sigrid Undsetové? Jestli je dílo Undsetové produktem a svědectvím jiné doby, dokážeme se ho zmocnit otázkami dneška? Undsetová měla k experimentům jakéhokoli druhu nanejvýš rezervovaný postoj, „celebrovala realistické umění jako kněžka“,¹⁶ přesto je po mém soudu možné téma Sigrid Undseto-

15 Srov. U. Eco: *Lector in fabula: Role čtenáře aneb Interpretační kooperace v narativních textech*. Přel. Zdeněk Frýbort. Praha 2010.

16 E. Steen: *Kristin Lavransdatter: En estetisk studie*. Oslo 1959, s. 45.

vá strukturovat nově; autorka nepotřebuje apologety nebo kritickou agresi, její dílo je otevřeno dialogu, připravené a vybavené k setkávání i k utkávání. Jestliže přijmeme, že předpokladem „hledání literární vědy je existence materiálové plochy, která by poskytovala dostatek kreativních impulsů, ale byla již současně zabudována v literárněvědné tradici,“¹⁷ pak je v mém případě touto plochou dílo kanonizované autorky norské literatury, rezonanční deskou je horizont české literární kritiky včetně literárněvědného diskursu.

Recepční estetika dává nutný základ pro cesty ontologie literárního díla, v případě Undsetové především historické prózy, již se dostalo širokého přijetí i v mezinárodním kontextu. Esenciálním vkladem Undsetové k žánru historického románu jsou její rozsáhlé epické plochy s výraznou prezentací charakterů. Svou narací znázornila významnou kapitolu v příběhu norského národa, přičemž s naprostou samozřejmostí stavěla na morálních hodnotách napříč stáletími. Neorealismus, směr, do něhož bývá přiřazováno její dílo, je nazýván etickým realismem.¹⁸ Přes tematické směřování do křesťanského středověku jako vrcholného období kodifikace národní identity, Undsetové názory naprosto nesouznějí s národnostními nebo dokonce nacionalistickými směry a proudy.¹⁹ Její přístup se jeví jako moderní, neboť dnešní sjednocená Evropa národní svéráz akceptuje, ale neakcentuje.

Při povrchním pohledu se může zdát, že Undsetová je nám literárně i světonázorově vzdálená. Mezi námi a jí stojí více než šest desetiletí nabitých událostmi, které komplexně pozměnily tvář světa a Evropy. Náš časový odstup zviditelňuje pohyb a proměnu, nezaručuje však konečnost nebo objektivitu přístupu. Polysémie uměleckého textu přetrvává a zůstává otevřená. Gadamer komentuje rizika i výhody časového odstupu takto:

Časový odstup má zjevně ještě jiný smysl než umrtvení vlastního zájmu o předmět. Umožňuje, aby se pravý, ve věci spočívající smysl teprve plně ukázal. Čerpání pravého smyslu, který je v nějakém textu nebo uměleckém výtvaru uložen, však nikdy nekončí, je to v pravdě nekonečný proces. Nejenže jsou bez přestání vylučovány nové zdroje omylů, takže je pravý smysl odfiltrováván od všemožných zakalení, nýbrž vyvstávají stále nové zdroje porozumění, které zjevují netušené vztahy smyslu. Časový odstup, který tuto filtraci provádí, není uzavřenou veličinou, nýbrž něčím, co se ustavičně pohybuje a rozšiřuje. S negativní stránkou filtrování je však v časovém odstupu zároveň dána také stránka pozitivní, která souvisí s rozuměním. Nechává nejen odumřít předsudky partikulární povahy, ale umožňuje také, aby jako takové vystoupily ty, které vedou opravdové rozumění.²⁰

17 I. Pospíšil: *Genologie a proměny literatury*. Brno 1998, s. 16.

18 Srov. D. Haakonsen: *Arnulf Øverland og den etiske realisme 1905–1940*. Oslo 1966.

19 Srov. M. Humpál: *Moderní skandinávské literatury*, Praha 2006, s. 125.

20 H.-G. Gadamer: *Pravda a metoda I*. Praha 2009, s. 262–263.

Rostoucí časový odstup souvisí tedy s hlubinnou dimenzí „rozumění“. A po zkušenostech se studenty – současnými čtenáři Undsetové – mohu potvrdit, že sebesilnější emocionální čtenářský prožitek nezůstává izolován, ale má pokračování v kognitivní a hermeneutické rovině. Ze shora uvedeného vyplývá, že otevření nečekaných nebo dříve tabuizovaných perspektiv při zkoumání díla musí být možné a přípustné, aby se dílo nedostalo do izolace od sebe sama. Mám zde na mysli psychoanalýzu, se kterou částečně pracuji, a to nikoliv ve vztahu k empirické autorce, ale ve vztahu k jejím textům. Tento přístup opírám rovněž o Gadamera:

Horizont rozumění smyslu skutečně nelze omezovat ani tím, co měl autor původně na mysli, ani horizontem příjemce, pro kterého byl text původně napsán. Zpočátku to zní jako rozumný hermeneutický zákon, který je také jako takový všeobecně uznáván, že do textu nemáme vkládat nic, co autor a čtenář nemohli mít na mysli. Ovšem jen v krajních případech lze tento kánon skutečně použít. Neboť textům bychom neměli rozumět jako životnímu výrazu subjektivity autora.²¹

Zkoumání literárního textu přiložením nového, zatím nepoužitého nebo dokonce tabuizovaného vzorce nemůže být považováno za nedovolené. K tomu musím dodat, že Undsetová se bez předsudků zajímala o všechny myšlenkové impulsy své doby. Z její knihovny i poznámek je zřejmé, že o Freudovi věděla z dánských překladů, z německých originálů měla přístup ke spisům Jungovým atd. Psychoanalýzu a hlubinnou psychologii můžeme považovat za souhrn textů, k nimž se mohla vztahovat intertextově. Vzhledem k tomu, že Freud odkazoval především k přírodním zákonitostem a Jung odkrýval nevědomí v úzké návaznosti na symboliku světových náboženství a religiozity obecně, nemůžeme *a priori* vyloučit kompatibilitu ani jednoho z těchto systémů v poměru k Undsetové. Jde tedy spíše o otevření těchto opcí, třebaže dosavadní bádání reprezentované Liv Blikrud(ovou) psychoanalytické čtení kategoricky odmítá. Tyto aspekty nejsou v užším smyslu tématem mé práce, vracím se k nim v závěru prvního oddílu, v kapitole „Olav“.

V návaznosti na srovnávací studie Pavla Fraenkla²² o Garborgovi a Bjørnsonovi – ty ostatně sehrály pro mou práci důležitou roli – je možno konstatovat, že recepce Sigrid Undsetové se stala součástí české kultury. Jde o recepci časově ohraničitelnou, avšak svým významem a potenciálem zahrnující široký okruh otázek národní a kulturní identity. Předkládaná práce se ptá na způsob a charakter specifik české recepce, a to ve dvou patrech: 1. Se zřetelem k morfologii originálního textu a jeho porozumění, tedy v perspektivě hermeneutické.

²¹ H.-G. Gadamer: op.cit., s.340.

²² Pavel Fraenkl (1907–1985), profesor Univerzity v Oslo, působil v Norsku od roku 1945 až do své smrti. Všechny uvedené poválečné studie vyšly jen norsky. Viz seznam použité sekundární literatury v příloze této práce.

2. Se zřetelem ke kulturní a společenské situaci v norském a českém historickém kontextu, tedy v horizontu recepčních dějin.

Habilitační práce je proto rozdělena do dvou oddílů. Oddíl první (Imaginace) sleduje „vnitřní biografii“ autorčinu tak, jak se projevuje v díle. Fokus je zaměřen k naratologické analýze vybraných historických děl – nejvíce prostoru je věnováno srovnání trilogie *Kristina Vavřincová* a tetralogie *Olav Audunsson*. Druhý oddíl (Rezonance) se zaměřuje na teorii a historii recepce, analyzuje povahu a zaměření českých paratextů od vydání prvního překladu Undsetové (1929) do současnosti. Recepce jako dialogické setkání čtenáře a textu vychází z – a zpětně ovlivňuje – kontext kulturní situace. Empirické údaje a především jejich shrnující syntéza podporují předkládanou hypotézu, totiž že hloubka recepce Sigrid Undsetové rezonovala s poslední fází tzv. české otázky, tedy diskursu o smyslu národních dějin. T. G. Masaryk směřoval odpověď na českou otázku do oblasti etické a náboženské. Autorčino působení za první republiky zastihlo českého čtenáře v procesu konstituování nikoli už národní identity, ale kulturní svébytnosti, a proto bylo plně přijato jako poselství oscilující na rozhraní mezi vnímáním vzdálené norské kultury a hermeneutickým uchopením univerzality lidského, tedy i vlastního osudu.

Kritická analýza dat je aktivitou, která předmět svého zkoumání *de facto* strukturuje; mým záměrem bylo, aby dřívější bádání nebylo účelově zjednodušeno a zpovrchněno, nýbrž aby linka poznávání a porozumění na ose narůstajícího časového odstupu ke vzniku díla směřovala do hloubky, neboť věřím, že takové nazírání vede cestou za komplexním smyslem uměleckého odkazu Undsetové. Abych mohla zachytit ona referenční pole vně textu, rozdělují recepci Sigrid Undsetové na dvě části – první je bezprostřední, dobová, k dílu aktuální, paralelní, explicitně či implicitně prozrazující ducha doby. Druhý vrchol se pozvolna zvedá od poloviny 80. let 20. století a sílí na počátku jednadvacátého století – přináší nová témata i metody v Norsku i za jeho hranicemi. Dílo Sigrid Undsetové se tak znovu ocitá v průsečíku mnohosti badatelských perspektiv.

Undsetová sama publikovala během čtyř desetiletí na 35 titulů různých žánrů, rovněž korpus sekundární literatury o autorce a jejím díle patří k nejrozsáhlejším v doméně norské literatury.

V této části referuji pod heslem „dosavadní stav bádání“ jen o norských a cizojazyčných knižních textech relevantních pro zadání této práce. Další prameny (časopisecké studie, novinové články) jsem musela ponechat stranou; výjimku tvoří období posledních dvaceti let, kdy jsem zaznamenala nosné impulsy prakticky ve všech formátech. Soupis paratextů české provenience jsou shromážděny v příloze, v textu své práce však analyzuji jen výběr těch nejzávažnějších.

Sekundární literatura o Undsetové je v mezinárodním měřítku bohatě členěná – metodologicky i žánrově. V následující části jsem rozdělila sekundární prameny vzniklé v Norsku na čtyři okruhy podle žánru a tematického zaměření. Začínám zdůvodněním, které prameny a jakým způsobem jsou reflektovány v této práci.²³

a/Nejblíže k osobě autorky (empirické, psychofyzické autorky) jsou vzpomínkové a životopisné publikace těch, kteří Undsetovou znali, ať už osobně nebo zprostředkovaně. Jde o memoáry, korespondenci, osobní dokumenty a artefakty, fotografie, rozhlasové záznamy apod. K tomuto pramennému okruhu nebudu ve své práci až na výjimky odkazovat, neboť memoárový žánr nelze považovat pro tuto práci za relevantní.

Chronologicky první v této řadě byla vzpomínková kniha *Min venn Sigrid Undset* (Moje přítelkyně SU) spisovatelky Nini Roll Anker(ové),²⁴ jejíž přátelství s Undsetovou bylo provázeno řadou dramatických peripetií. Memoárový žánr dosáhl svého vrcholu v období kolem roku 1982, kdy si Norové připomínali sto let od autorčina narození, a kdy ještě žila řada pamětníků, rodinných příslušníků a přátel. Významnou položkou je zde *Moster Sigrid. Et familieportrett*. (Tetička Sigrid. Rodinný portrét) od Charlotte Blindheim(ové),²⁵ která byla dcerou spisovatelčiny mladší sestry Signe. Profesně kráčela ve stopách dědečka Ingvalda Undseta, věhlas jako archeoložka získala především pro své nálezy z doby vikinské v oblasti Oslofjordu. Její vzpomínková kniha je psána v lehkém a čtivém tónu, má však i cenné literárněhistorické přesahy. Významný novinář Arne Skouen²⁶ se s Undsetovou pravidelně stýkal především v americkém exilu. Ve své knize zveřejnil vzájemnou korespondenci z posledních deseti let spisovatelčina života. O devět let pozdější kniha *Undset, Hamsun och kriget* (Undsetová, Hamsun a válka) byla napsána švédským novinářem B. Fontanderem a okamžitě byla přeložena do norštiny. Poslední z titulů v této skupině vznikl poté, co byl autorčin dům v Lillehammeru v polovině devadesátých let odkoupen norským státem. Jak uvádím na jiném místě, následovalo důkladné zpracování materiálů z autorčina odkazu, celá řada objevů privátního i literárněhistorického charakteru, osobní dokumenty, privátní artefakty, neznámé tvůrčí fragmenty apod. Nan B. Skille (nar. 1945) byla určitou dobu zaměstnána v muzeu Sandvigske samlinger, jež spravuje autorčin dům (spolu se

23 Ve všech případech se jedná o můj osobní výběr. Seznam sekundární literatury o autorce e ve fondech Národní knihovny v Oslo je přístupný na internetové adrese: www.nb.no [Online]. V databázi, která vychází z bibliografie Idy Packnes a kterou aktualizoval Henrik Keyser Pedersen, se ke dni 10. března 2011 nacházelo 11090 položek, ke dni 30. března to bylo 11323 položek.

24 Nini Roll Anker (1873–1942).

25 Charlotte Blindheim (1917–2005).

26 Arne Skouen (1913–2003).

skansenem Maihaugen a Bjørnsonovým památníkem v Aulestadu); její text i obrazový materiál poskytl do té doby neznámý portrét spisovatelky jako domácí paní na Bjerkebeku, obraz jejího vztahu k dětem, rodinným příslušníkům, přátelům, kolegům apod.

b/ Druhým, pro mou studii podstatně relevantnějším okruhem jsou klasické biografie, na nichž je zajímavé sledovat mimo jiné i vývoj životopisného žánru v posledních desetiletích. Dosud vyšla čtyři biografická díla z pera norských autorek, z nichž je jen jedna literární badatelkou, totiž Tordis Ørjasæter(ová). Borghild Krane(ová) pracovala jako lékařka v psychiatrii, Gidske Anderson(ová) a Sigrun Slapgard(ová) jsou novinářky. Zatímco první dvě biografie byly – podle technických možností sedmdesátých a osmdesátých let – souvislým textem s ojedinělými fotografickými doplňky ve špatné kvalitě, je biografie z roku 1993 bohatě vybavena grafickými materiály – faksimile dopisů a dokladů, fotografie i kreslené ilustrace, text strukturován do mnoha přehledných kapitol s citáty a úryvky z díla. V zatím poslední z životopisných knih se svými 585 stranami a bohatými rejstříky se Sigurn Slapgard(ová) opět vrátila k hutnému textu bez ilustrací a fotografických příloh. V pořadí poslední biografka, Sigrun Slapgard(ová) přinesla při srovnání se svými předchůdkyněmi bohatý materiál dříve nepřístupný nebo neznámý, totiž o Undsetové válečném pobytu v USA.

Dovoluji si upozornit na fakt, který se může z vnějšího pohledu jevit jako nepodstatný, totiž že biografické knihy, podobně jako všechny předmětné metatexty vždy používají v titulku celé autorčino jméno; Sigrid Undsetová totiž evidentně představuje symbol, signifikantní značku – téma i osobnost. Autorčino jméno „Sigrid Undset“ má v norštině nejen „dobrý zvuk“ ve smyslu věhlasu, je výrazné i foneticky: tempově má dva vrcholy, ale vyslovuje se jako jedno slovo, jeden pojem, jeden sémantický celek. Užití pouhého příjmení je právě u této autorky vzácné. Celé jméno autorčino je prezentováno výrazným způsobem, na obálkách knih nebo upoutávkách, a to v norském i mezinárodním prostředí včetně českého.

c/ Třetí pramenný okruh, zaměřený na studium Undsetové díla z hlediska religiozity obecně a křesťanství zvláště, má pro tuto práci značnou relevanci, neboť osvětluje filozofické a náboženské hledání autorčino, jež nenacházíme vně, ale uvnitř díla. Nejde tedy jen o náboženské hledání empirické autorky, ale o to, do jaké míry jsou tyto myšlenky přetvořeny v díle, v Undsetové literárních, případně mimoliterárních textech.

d/ Čtvrtý, nejrelevantnější okruh jsou vědecké práce, které byly napsány a obhájeny v akademickém světě. K jejich podrobné prezentaci a analýze, podobně jako ke spřízněným článkům z odborných periodik, se systematicky vracím v souvislosti s konkrétními problémovými okruhy v textu práce.

První norskou monografií o Sigrid Undsetové napsal profesor Just Johan Bing (1866–1954). Esej *Sigrid Undset* vyšla v roce 1924, tedy před uveřejněním *Olava Audunssøna* a před dosažením nobelovského parnasu. „Její umění není umělecká hříčka, nýbrž zápas o porozumění“²⁷. Upozorňuje, že autorka v líčení osudu žen ze současnosti směřuje od idealismu ke „stále vyhraněnějšímu realismu“. Srovnává ji nikoliv s Dostojevským jako mnozí po něm, nýbrž s Tolstým, což je logické i vzhledem k žánru historického románu. Značný prostor věnuje Bing psychologickému rozboru románu *Jaro* (1913), které označuje za román o palčivé a neklidné touze po ideálních životních hodnotách. Později, jak upozorňuje Bing, se spisovatelce podařilo „osvobodit od přílišné identifikace se svými postavami“ a tím nastoupit cestu k vrcholům, neboť se stala „pozorovatelkou“ (iagtager). A rozvoj tohoto pozorovacího talentu sleduje v díle o Kristině Vavřincové, jejíž analýza zabírá celou polovinu z 90 tiskových stran první studie, která byla vůbec o autorce napsána. Bingovy pasáže jsou významným příspěvkem k otázkám o povaze Undsetové textů věnovaných středověku a tím k diskursu, který touto prací prochází jako červená niť; nazývám ho diskursem „historiografickým“. Při charakteristice žánru a narativních perspektiv Undsetové používá Bing výraz „historické umění“ (nor. historisk kunst). Spočívá podle jeho názoru v tom, že tu jsou „doba a její myšlenky nasvíceny jako něco samozřejmého, přirozeného“.²⁸ Bing využívá svého encyklopedického rozhledu a zasazuje Undsetovou do kontextu skandinávské historické látky a specifik jejích zpracování. Undsetové prý přes rozsáhlé historické vzdělání rozhodně nejde o historické postavy, historické události, historická data a historická fakta. Místo výkladu poplatného mimetickému pojetí se Bing zaměřuje na vztah textu k času a časovosti, což jsou aspekty významné i pro tuto práci.

V souvislosti s Nobelovou cenou (1928) se dostalo autorce značné mezinárodní pozornosti. Ve světě a v Norsku vyšla řada oslavných článků,²⁹ které evidentně kontrastují se sérií nejednoznačných kritik vydaných u příležitosti autorčiných padesátin roku 1932. Další norská monografie vyšla v roce 1940, tedy v době, kdy došlo k paradigmatické proměně společenské situace v Norsku a celé Evropě. Okupace Norska znamenala pro autorku okamžitý odchod do emigrace, její činnost v USA byla všestranná a bohatá, přesto jí čekání na návrat do vlasti připadalo nekonečné.³⁰ V letech 1940–45 byla ve své vlasti i v ostatních částech okupované Evropy zakázanou spisovatelkou. Její knihy byly vyřazeny z knihoven, její jméno vykázáno z veřejného prostoru.³¹ Studii *Mennesker og makter*

27 Op. cit., s. 8 „Hennes kunst er ikke nogen kunst for kunstens skyld, den er en kamp for forstaaelse.“

28 Op. cit., s. 46. „At tidsfarven, tidstankene i boken blir gitt som noget selvfølgelig.“

29 Viz Aftenposten 20. 11. 1928.

30 Srov. S. Undset: *Tilbake til fremtiden*. Oslo 1945.

31 Pro zajímavost uvádím, že zmíněné omezení dostupnosti postihla také české čtenáře. Všechny katalogové lístky Moravské zemské knihovny v Brně, dokumentující dílo Und-

– *Sigrid Undsets middelalderromaner* (Lidé a mocnosti – Středověké romány SU) napsal tehdy pětadvacetiletý Carl Fredrik Engelstad (1915-1996), pozdější divadelní kritik a teoretik, dramatik a novinář. Studie vydaná pravděpodobně na začátku roku, tedy před německou invazí,³² je přepracovanou a rozšířenou studentskou prací, jež mohla být publikována díky akademické ceně a z toho plynoucí dotaci. Studie obsahuje poděkování vedoucímu práce, profesorovi A. H. Winsnesovi, který o devět let později sám publikoval na dlouhou dobu nejvýznamnější monografii o Sigrid Undsetové. Engelstad byl první, kdo si zvolil jako motto – následován mnohými až do dnešních dní – následující slova z díla *Kong Arthur og ridderne av det runde bord* (1915, Král Artuš a rytíři kulatého stolu):

Ti sed og skikk forandres meget, alt som tiderne lider og menneskenes tro forandres og de tenker anderledes om mange ting. Men menneskenes hjerter forandres aldeles intet i alle dage.³³

[Neboť zvyky a mravy se velmi mění, všechna utrpení doby, víra a myšlenky člověka se zcela proměňují. Co však zůstává beze změny po všem čas, jsou lidská srdce.]

Tento citát z Undsetové je podle Engelstadova názoru výrazem autorčiny komplexní perspektivy, která překračuje dispozice žánru. Pro Engelstada je vyznání „lidská srdce zůstávají pořád stejná“ klíčem k pochopení vztahu dějinných a psychologických zákonitostí autorčina díla, zvláště vrcholných historických románů.

Na okraj nejslavnějšího citátu bych ráda doplnila, že tato slova nepocházejí z žádného významného románu, nejsou vložena do úst žádné význačné literární postavy. Tvoří součást krátkého epilogu knihy *Král Artuš a rytíři kulatého stolu*. Neobvyklé jsou i naratologické souřadnice tohoto úryvku: ačkoliv Undsetové vypravěčská perspektiva je nejčastěji personální, tento výrok tvoří výjimku – jde o komentář hlasem nezúčastněného vypravěče. To byl asi hlavní důvod, proč tyto věty záhy opustily svůj kontext a staly se mottem a nálepkou literární koncepce Undsetové. Naskýtá se otázka, zda je tento výrok kompatibilní s autorčinou pozdější poetikou? Myslím, že se nejedná o protiklad zvyků a mravů, tedy vzdělanosti a kultury oproti aspektům přirozeným (physis), autorka má totiž jinak tendenci tyto proudy propojit a harmonizovat. Možná je tento citát v poměru k vnitřnímu vývoji autorky poněkud povrchně, podtrhuje však jednou provždy antropologickou konstantu jejího literárního kosmu.

setové před rokem 1939, jsou označeny razítkem „gesperret“, což znamená, že směly být (zatím) ponechány ve skladu ale nesměly být čtenářům půjčovány.

32 Po 9. 4. 1940, dni okupace Norska nacistickým Německem, by už práce nemohla v knižní podobě vyjít, protože Undsetová byla na indexu.

33 Citováno podle sebraných spisů Sigrid Undsetové, které vydalo její kmenové nakladatelství Aschehoug. *Kong Artur og ridderne av det runde bord*. In *Samlede romaner og fortellinger*. Bd. 4, s. 339. Oslo 1996.

Ke způsobu autorčiny narace přináší Engelstad řadu zajímavých postřehů. – Na bohatství čtenářských vjemů má nejsilnější vliv střídání světla a stínu, jednotlivé textové oddíly mají nestejný rytmus – napětí a dynamická výbušnost na straně jedné a kontemplativní spočínutí na straně druhé. Engelstad je rovněž přesvědčen, že jisté faktory mohou být pro čtenáře rušivé nebo obtížné, jako například „odpuzející rozměry objemných svazků“, autorčina epická šíře může prý působit dusivě, tísnivě. „Je v její povaze, že plátno musí být doširoka roze-pjaté. Teprve pak se cítí naprosto svobodná.“³⁴ Také vzhledem k rozsáhlé galerii postav a k náročnosti líčených názorů politických i náboženských staví Engelstad explicitně *Kristinu Vavřincovou* nad *Olava Audunssøna*. Přes Kristininu tragiku cítí v trilogii líbeznější, vřelejší a lehčí tón, rytmus narace pravidelnější, přirozenější, nápaditější. *Olavu Audunssønovi* neupírá hloubku a závažnost tématu, přesto formuluje své pochybnosti o recepční přístupnosti díla. Temný hrdina prý „celý život bojuje s (náboženským) problémem, který většina lidí jako takový nevnímá.“³⁵ Engelstad staví do kontrastu nadčasovost *Kristiny Vavřincové* a ponurou atmosféru „snad příliš vzdáleného středověku Olavova“. Engelstadovy argumenty o „nevyrovnanost dynamického pulsu“, „přílišném odstupu k dnešní mentalitě“, „nedostatku narativního pohybu“, to jsou výpovědi, jež byly v Norsku později mnohokrát přebírány a nakonec způsobily, že čtenářsky náročnější *Olav Audunssøn* zůstal a zůstává v pozadí. Tyto skutečnosti jsem vnímala jako výraz neadekvátní recepce a přijala jsem je jako jeden ze zásadních impulsů koncepce předkládané práce.

Měsíc po úmrtí Sigríd Undsetové byla z nakladatelství Aschehoug vypravena obsažná monografie s názvem: *Sigríd Undset. En studie i kristen realisme* (SU. Studie křesťanského realismu). Jejím autorem byl prof. A. H. Winsnes.³⁶ V předmluvě podepsané 22. června 1949, tedy pouhých 12 dní po autorčině smrti, píše, že přes autorčin náhlý odchod předkládá svou monografii v nezměněné podobě; kodifikaci textu předcházely rozhovory i korespondence se samotnou autorkou. Undsetová prý nejraději a nejpečlivěji odpovídala na praktické, konkrétní a věcné dotazy. Otázky kolem interpretace svých knih přenechávala zásadně prof. Winsnesovi; tato poznámka výstižně charakterizuje autorčin vztah k vlastním textům: dílo autorem vytvořené je v moci čtenáře.

34 F. C. Engelstad: op. cit., s. 137. „Det ligger i hennes natur at lerret skal slås bredt op. Først da kjenner hun sig helt fri.“

35 F. C. Engelstad: op. cit., s. 139. „Han kjemper hele livet igjennem med et problem som flertallet av menneskene ikke kjenner på samme måten.“

36 Andreas Hofgaard Winsnes (1889–1972) působil jako středoškolský a později vysokoškolský profesor oboru literární dějiny a filozofie. Významným rysem jeho činnosti je orientace na evropskou kulturu, v tom si byli jistě blízcí se Sigríd Undsetovou. A také v systematickém zájmu o filozofii novotomisty Jacquese Maritaina (studii o něm vydal v roce 1957). V roce 1942 byl Winsnes nucen odejít do emigrace, po tři roky působil jako ředitel Norsko-britského institutu v Londýně. Po válce publikoval také v literárních časopisech, byl činný v Akademii věd a v Riksmålsforbundet.

Monografie A. H. Winsnese přináší široký záběr perspektiv literárních, kulturních, filozofických, ale i vybroušených formulací, které byly určující pro charakteristiku Sigrid Undsetové na celá desetiletí, v učebnicích, antologiích, studiích a článcích se objevují dodnes. Ústřední význam přikládá *Olavu Audunssonovi*, kterého označuje za autorčin *opus magnum* mimo jiné i proto, že našel důkazy, že na něm Undsetová pracovala přes dvě desetiletí. „Historický diskurs“ Winsnes také ve svých úvahách rozebírá, ale používá termín „vzájemné organické pronikání středověku a současnosti“.³⁷ Cennou součástí práce je (první) detailní životopis autorky s autentickými jmény, daty, adresami a ostatními údaji.³⁸ Winsnes detailně sleduje i autorčino aktivní vystoupení proti fašistické ideologii a nacistickému Německu. O své strastiplné cestě do emigrace napsala Undsetová knihu, kterou Winsnes zná a cituje z ní, označuje ji však anglickým názvem amerického vydání (*Return to the Future*) pravděpodobně proto, že norský překlad této eseje se objevil v norské distribuci až několik měsíců po vydání Winsnesovy studie.³⁹ Zmiňovaná kniha podává cenné informace o autorčině pobytu v USA – informace, které musely čekat na své doplnění až v pramenech vydaných o půl století později. Winsnes přináší originální syntézu akribie detailu životopisného líčení a objektivizujícího tíhnutí ke kosmickým konturám autorčina díla.

Deset let po autorčině smrti vyšla kniha Eilisiv Steen(ové) zaměřená na první díl trilogie *Kristina Vavřincová*.⁴⁰ Bylo to poprvé a na několik desetiletí naposledy, kdy byl badatelský fokus spuštěn přímo do konkrétního uměleckého textu samotného. Forma je Steen(ové) oním „tělem, které jako jediné médium slouží k vyjádření dějové zápletky i myšlenkové poselství“⁴¹. Badatelka analyzuje zvláštnosti stylu a rytmu vyprávění, a obrací se k otázkám epicko-naratologickým a žánrovým. Poprvé explicitně tematizuje okruhy, které se později vyvinuly v široce traktovaný „historiografický diskurs“, totiž poměr fikce a faktografie. Pozornost je věnována také dispozicím čtenáře stojícího před takto rozsáhlým textem, kombinatorně značně složitým a tím kladoucím zvláštní požadavky na kognitivní, osobnostní a emoční vybavenost čtenáře. Všimá si talentu Undsetové zapojit všechny smyslové vjemy tak, aby byly integrovány na obou stranách literární interakce – vypravěče i čtenáře. Se stejnou intenzitou a konkrétností se vyjadřuje o dalších aspektech narace. O rytmu vyprávění píše např. Eilisiv Steen(ová) toto:

37 A. H. Winsnes: *Sigrid Undset. En studie i kristen realisme*. Oslo 1949, s. 114.

38 Cituje např. z věnování do knihy S. S. Blichera, dárek od matky u příležitosti literárního debutu: „Abys jako spisovatelka vzhlížela k Blicherovi jako svému vzoru, abys byla nepodplatitelně upřímná jako on, dívala se životu do očí neohroženě a pravdivě podala zprávu o tom, co vidíš“ (s. 10).

39 Srov. M. Juříčková: *Cestami Sigrid Undsetové*. Brno 2004.

40 E. Steen: *Kristin Lavransdatter – en estetisk studie*. 1959.

41 Op. cit., s. 29.

Livet er jo bevegelse, variasjon, vekselspill mellom motsetninger. Vi føler det i kroppens organiske liv, i åndedrett, hjerteslag, gang, vi ser det i naturens liv omkring oss. I kunsten som i livet trenger vi gjentagelsen som vi trenger overraskelsen, spenning og avspenning, spørsmål og svar i uavlatelig rytme. En av komponentene i den estetiske opplevelse blir nettop tilfredstillelsen ved gjenkjennelsen i gjentakelsen, stimulansen ved variasjon som holder spenningen oppe, et spill med forventning og innfrielse, men et spill hvor det hele tiden freier seg om erkjennelse av livsverdier, den alvorlige leken.⁴²

[Život je přece pohyb, variace, hra protikladů. Pociťujeme to v životě tělesném, v dechu, úderech srdce, krocích...Pozorujeme to v přírodě kolem nás. V umění i v životě potřebujeme repetitivnost stejně jako překvapení, napětí a zklidnění, otázky a odpovědi v nikdy nekončícím rytmu. Součástí estetického prožitku je tedy naplnění tehdy, kdy vnímáme opakování, stimulaci, které prožíváme při napětí, které udržuje naši pozornost, hra očekávání a naplnění, je to vážná hra, v níž jde o poznání životních hodnot.]

Jak prozrazuje uvedený citát, specifickou kvalitou studie Eilisiv Steen(ové) je, že je podávána z perspektivy čtenářské. Badatelka používá zásadně první osobu plurálu a ztělesňuje tak jednu čtenářskou konkretizaci, poučenou a reprezentativně generační. Její prezentace je totiž typická pro dobu, v níž Norsko na všech úrovních společenského a kulturního života usilovalo o rovnost a demokracii. Zvolený způsob prezentace eliminuje jakoukoli elitní nadřazenost, včetně výlučnosti vědy a vědění a stává se důvěrným hlasem, který má být čtenáři blízko. Její snahou je otevřít trilogii běžnému čtenáři a strhnout roušku výlučnosti i z tváře samotné Undsetové. Sigrid Undsetová se takovými experimenty nikdy nezaobírala. Ve svém epickém přístupu byla zdravě primitivní a příliš spontánní na to, aby se vzdala svých přirozených práv vypravěčky.⁴³

Nejvýznačnější norskou badatelkou o díle Undsetové je Liv Bliksrud(ová), působící na Univerzitě v Oslo. Svou doktorskou habilitací, ale vlastně celou svou badatelskou činností vtiskla literárněvědnému bádání o Undsetové nový směr: estetickou dimenzi propojuje s filozofickou perspektivou. Text doktorské práce Liv Bliksrud(ové) *Natur og normer hos Sigrid Undset* (Příroda a normy u SU) vyšel poprvé v roce 1988. Samotné pojednání, akademická disputace⁴⁴ i obecná pozornost⁴⁵, jaká byla tomuto dílu věnována, dokumentují šíři vědeckého záběru a trvalý vliv v akademickém světě.

42 Op. cit., s. 33.

43 „Sigrid Undset var aldri opptatt av slike eksperimenter. Som epiker var hun for sunt primitiv og spontan til å ville oppgi sine naturlige rettigheter som forteller.“ Op. cit., s. 45.

44 Výtah z doktorské disputace na akademické půdě byl vydán v časopise *Nytt Norsk Tidsskrift* 1988, No 4 (příloha Symposion).

45 Články ve formě zpráv a rozhovorů s autorkou vyšly v denících *Aftenposten*, *Dagbladet* a *Vårt land*.

Modernismus počátku století charakterizuje Bliksrud(ová) jako duchovní a estetický zlom směřující k fragmentárnímu obrazu člověka, jako všeobecný posun v hodnotovém žebříčku a ukazuje způsob, jakým se Undsetová s těmito impulsy vyrovnávala, sleduje její tvorbu beletristickou i esejistickou. Undsetové názory a přístupy označuje jako „normy“, jim nadřazuje řád „přírody“, který se dotýká autorčina hledání řádu obecného i osobního. Bliksrud(ové) text neobsahuje žádné životopisné údaje a badatelka se věnuje se jen dílům z první poloviny spisovatelské činnosti Undsetové, posledním románem v této chronologii je *Kristina Vavřincová*, zlomovým rokem je rok 1922; autorka dokončila práci na trilogii a zahájila přípravu ke vstupu do katolické církve. Katolickou konverzí, zdůrazňuje Bliksrud(ová), došla Undsetová svého lidského zakotvení do té míry, že umělecká tenze, která provází raná díla, v druhé polovině spisovatelské kariéry zmizela. Bliksrud(ové) vymezení je třeba problematizovat především proto, že by v důsledku znamenalo rozlomení Undsetové díla na dvě části s radikálně odlišnými uměleckými, myšlenkovými a estetickými parametry. Jak jinak interpretovat tuto badatelčinu výpověď než jako hodnocení nižší umělecké úrovně tvorby z let 1923-1949? V předkládané práci analyzuji tuto implikaci jako kontroverzní a neadekvátní.

Liv Bliksrud(ová) publikovala řadu článků a studií o autorčině díle, např. v časopise Společnosti Sigrid Undsetové *Gymnadenia*.⁴⁶ Proniká přitom stále důsledněji do filozofické hloubky i kontextové šířky díla. Vypracovala a dále rozvíjí jistou myšlenkovou konstrukci, která akcentuje náboženskou dimenzi autorky – konvertitky. Tento její přístup komentuji na mnoha místech předkládané práce. K nejvýznamnějším počínům Bliksrud(ové) patří spoluúčast na vydání dříve neznámého autobiografického fragmentu Undsetové, který vyšel v roce 1997 pod názvem *Tolv år* (Dvanáct let).⁴⁷ Dalším významným počinem byly *Essays og artikler*, které vycházely v letech 2004 – 2008. Bliksrud(ová) je zde editorkou kompletního souboru statí a článků, rozděleného do čtyř svazků podle čtyř tvůrčích desetiletí Undsetové.⁴⁸ Zajímavé rovněž je, že vůbec první kritické vydání textu Undsetové se objevilo teprve roku 2007, redaktorkami kritického vydání rozsahem nevelkého románového debutu *Fru Marta Oulie* byly Gry Berg(ová) a Liv Bliksrud(ová) pod záštitou Společnosti pro norský jazyk a literaturu (Det norske språk- og litteraturselskap). V kritickém aparátu je největší pozornost věnována vzniku díla a jeho dobovým kritikám.

Bliksrud(ová) se opakovaně vrací rovněž k Undsetové jako k objektu současné norské literární vědy. Změnu badatelského paradigmatu klade do poloviny 60. let, tedy do období nástupu modernismu v norské kultuře. Tradiční žánry (jakým

46 Archiv časopisu *Gymnadenia* je přístupný na WWW <<http://www.undset.no/index.asp?menulitem=16>>.

47 Sigrid Undset: *Tolv år*. Oslo 1998.

48 *Essays og artikler*. K této publikaci zde odkazuji často, především pro unikátní kompletaci autorčiných nebeletristických textů, které byly v tomto souboru shromážděny vůbec poprvé.

byl historický román) byly během krátkého období nahrazeny díly experimentujícími formou i obsahem. To se odrazilo nejen v umělecké tvorbě samé, ale i v literární vědě. 70. léta znamenají v Norsku i jinde nástup feminismu, proto byla Undsetová traktována především jako autorka próz ze současnosti, ačkoliv ona sama se od feminismu své doby několikrát a zřetelně distancovala. Přřazení Undsetové do „ženské literatury“ označuje Bliksrud(ová) jako neadekvátně zužující, nevyhovující, chybné. Odkazuje na fakt, že následkem této akcentace došlo k nevídané změně, totiž že Undsetovské interpretace byly už napříště přenechány výhradně ženským badatelkám. Také v diskursu dnešní norské literární historie je Undsetová obtížně lokalizovatelná. Nepatří ani do národně liberálního, ani do modernistického nebo do feministického kánonu, o nichž Bliksrud(ová) s jistou ironií prohlašuje, že jsou v dnešním Norsku ceněny nejvýše. „K tomu přistupuje i fakt, že Undsetová se explicitně nezajímala o modernistický formální výraz, rozvíjela tradici realistickou a hlásila se ke katolicismu.“ Pokud se chce norská literární věda odvrátit od modernistického dogmatismu, míní Bliksrud(ová), je třeba zodpovědět otázku, proč je dílo Undsetové přes všechna uvedená omezení stále živé a v určitých pasážích provokující. Badatelka se zcela distancuje od názoru, že by autorčina popularita spočívala na styčných (tematických) bodech s triviální literaturou. Takové stanovisko, říká Bliksrud(ová), je naprostým nepochopením hloubky dimenze díla Sigrid Undsetové.⁴⁹

V posledních patnácti letech vyšla desítka monografií a řada odborných článků o různých aspektech autorčiny tvorby. Jako jednoznačně přelomový vnímám rok 1996, který vnesl novou, netušenou dynamiku do badatelského hledání. Rozhodující impuls přišel poté, kdy byl autorčin dům v Lillehammeru odkoupen od švédských dědiců (rodina sestry Ragnhild) norským státem a začalo zpracování a dokumentace literárních i věcných artefaktů. Roku 2007 byl Bjerkebek po rozsáhlých stavebních úpravách otevřen pro veřejnost jako národní kulturní památka.⁵⁰ Tyto okolnosti přinesly i literární objevy, např. do té doby nepublikovaný text Undsetové,⁵¹ který byl, jak jsem už uvedla, vydán v roce 1997. Nově objevený text jako by symbolicky znamenal příliv energie norského i mezinárodního zájmu o Undsetovou a její dílo. Umění Sigrid Undsetové tak i nadále zůstává výzvou k diskursu o narativní i ontologické povaze uměleckého díla v jeho kognitivní i estetické dimenzi.

49 Srov. Cecilie Naper: *Bestselgere i bibliotek og kiosk: Kvinner, lesning og fascinasjon*. Doktorgradavhandling. Høgskolen i Agder, fakultet for humanistiske fag 2007.

50 Památník Sigrid Undsetové má následující webové stránky: <<http://www.maihaugen.no/no/Bjerkebek/>>.

51 K vydání připravily Tone Modalsli a Liv Bliksrud, a to pod názvem *Tolv år* (Dvanáct let). Tento název byl zvolen proto, že text časově navazuje na autorčinu autobiografii s názvem *Elleve år* (Jedenáct let), tímto titulem Undsetová signalizovala zlomovou událost ve svém dětství – smrt otce.

Abych mohla uzavřít stručný přehled o nejvýznamnějších odborných publikacích věnovaných Sigrid Undsetové, jež jsem vybrala jako relevantní pro předkládanou práci, chci upozornit na nejnovější badatelské výstupy, které v počtu i významu překonaly většinu dosavadního výzkumu od roku 1949. Vlna zájmu začala jak řečeno nálezem neznámého textu Undsetové a pokračovalo v letech po přelomu tisíciletí. Na prvním místě jde o rozsáhlou studii Claudie Berguson(ové),⁵² která v návaznosti na Bachtinovu teorii o dialogičnosti prezentuje trilogii o Kristině jako otevřenou scénu polyfonního textu, v němž se proplétá hlas vypravěče s mnoha hlasy jiných textů (*multiple voices*).⁵³ Ságy, legendy, pověsti, anekdoty utvářejí dialog hustě tkané narativní sítě. Berguson(ová) opouští území genologické typologizace (historický román) a obrací se k narativní struktuře fikcionálního textu – „to the fiction text, with focus on its narrative structure“.⁵⁴ Uvědomuje si, jak komplexní jsou v trilogii otázky diskursu, v němž byla autorka často onálepkovaná jako „reakcionářská“ nebo „anti-feministická“. Ale u Undsetové nenajdeme podle Berguson(ové) žádné „buď-anebo“, je inspirativní právě svou ambivaletností, svým prostorem „mezi“ horizonty.

[...] if we drop beginning requirements that the work correspond to the historical fact or the genre of the historically real, *Kristin Lavransdatter* can be understood as a work of fiction that through its multivoiced dialogue creatively questions the relationship between truth and fiction, and gives image to potential life stories that exist beyond the borders of saga realism and objectivity.⁵⁵

Berguson(ová) propojuje svou narativní analýzu s Bachtinovou teorií o dialogičtější a přirozeně tak staví Undsetovou do kontextu děl analyzovaných v paradigmatu modernistickém.

Jak vyplývá z uvedeného přehledu, naplňuje Sigrid Undsetová všechny předpoklady kánonu světové literatury. Její rozsáhlé dílo bylo přeloženo do více než padesáti jazyků. Od svého vzniku do dnešního dne je vydáváno, recipováno a kriticky zkoumáno prakticky na všech kontinentech. Proto jsou přílohy této práce relativně rozsáhlé a členěné tematicky a chronologicky. Záměrem je ukázat plasticitu aktuální odborné recepce a především kontext, v němž vznikala tato práce. V žádném případě nešlo pouze o to, shromáždit informace a data.

52 C. Berguson: *Questions of Narrative Authority and Authenticity in Sigrid Undsets Kristin Lavransdatter*. In: *Edda* Nr 04, 2005. [online ISSN 1500-1989] . [2011-03-03] Dostupný z: <http://www.idunn.no/ts/edda/2005/04/questions_of_narrative_authority_and_authenticity_in_sigrid_undsets_kristin?highlight=Sigrid%20Undset#highlight>

53 Op. cit., s. 5.

54 Op. cit., s. 10.

55 Op. cit., s. 6.

V dnešním světě takřka neomezeného přístupu k informačním zdrojům může jít o pozitivní průnik záběrů, o vztahovost ve smyslu, jak si to vytkla tato práce.

V jedenáctém roce od založení Československa, několik týdnů po udělení Nobelovy ceny, vyšel první český překlad Sigrid Undsetové (1929, *Jaro*)⁵⁶ Tento vydavatelský a překladatelský počín otevírá desetiletí 1929-1939, které se mělo stát obdobím nejintenzivnější autorčiny recepce u nás, k níž odkazuje většina zde shromážděných materiálů. Třicátá léta jsou poznamenána hospodářskou krizí, která se v duchovní a kulturní oblasti projevovala jako tvrdošíjná vytrvalost o uchování kulturních a etických hodnot. Je signifikantní, že právě v tomto období dosahuje recepce Undsetové takové intenzity, jež nemohla být později překonána. Význam tehdy současné autorky byl evidentně vnímán jako výpověď o podstatě člověka v nejrůznějších kontextech, její dílo se nacházelo v dialogickém vztahu k centrálním otázkám doby; vycházím z předpokladu, že intenzita recepce Undsetové souvisí se vztahem k Masarykově *České otázce*, tedy s otázkami etickými a náboženskými.

Po roce 1948 byla Undsetová z oficiálních míst viděna naopak jako autorka náležející do jiné, nepřátelské doby. Nebyla vydávána, třebaže se podle ještě nedávných zkušeností dalo předpokládat, že její překlady by byly komerčně zajímavé. Toto však nemělo žádnou váhu v epoše, kdy jediným kritériem bylo hledisko ideologické. Je jistě signifikantní, že nový překlad *Kristiny Vavřincové* vyšel v kulturně průlomovém roce 1963. Hektický rok 1968 měl už jiné priority, Undsetová z pochopitelných důvodů nepatřila k těm, po nichž se sahalo s největším hladem vybičovaným mnohaletou izolací od aktuálního kulturního vývoje (americká, francouzská literatura). Čas tichého, ale významného návratu nastal, což je vlastně paradox, v době normalizace; povídky a romány Undsetové vycházely – jak bylo v tomto období běžné – ve vysokých nákladech a mohly tak oslovit i generaci svých prvočtenářů. Nikoliv nostalgie, ale úžas nad bohatstvím epického vyprávění o fikcionálním světě do té doby neznámém, to byl pocit čtenářů, kteří dostávali Undsetovou v 70. let do ruky poprvé. Ruku v ruce s opětovnou petrifikací nelidského politického systému přinášela Undsetová možnost jistého úniku, který mohl být vnímán jako hnutí odporu *sui generis*. Proto zůstala její obliba u českých čtenářů vysoká, snad jako literární stezka skrytá mimo prostor osvětlený (nebo zastíněný) systémem.

Po pádu Berlínské zdi a vítězství sametové revoluce v Československu, které se mělo záhy přeměnit na Českou republiku, padala nejrůznější tabu; přeměna čtenářského vidění měla charakter paradigmatický a trvalý. Zájem o norskou literaturu neustával, nemířil však zpět ke klasikům (až na Fröhlichova Ibsena), nýbrž hltil nejnovější autory, aby srovnal krok s aktuální literární situací. Jak Hamsun, tak Undsetová byli na knižní trh vráceni zásahem shora, Hamsun ze

56 Chronologický seznam českých překladů je uveden v příloze č. 3 této práce.

světa akademického, Undsetová jako specifický plod diplomatických aktivit ze strany norského velvyslanectví v Praze.⁵⁷ Při srovnání se situací v Norsku kolem roku 2000 je evidentní, že česká kultura zmeškala posun zájmu směrem k autorčiným textům esejistickým a autobiografickým, jež rozhodně nejsou jen přídatným souborem, nýbrž skýtají recepčně i badatelsky nosné nasvícení uměleckého díla jako celku. Rámcový pohled na českou recepci díla Sigrid Undsetové kopíruje amplitudu reálných možností překladové literatury obecně a norské literatury zvláště. Ukazuje se, že tyto obrysy odpovídají i rysům společenského vývoje v naší zemi, a to na ploše dostatečně obsáhlé, aby mohly být vyvozeny jisté charakteristické rysy.

Po realizaci společenských změn v naší zemi v roce 1989/90 byla situace zralá pro ústrojně pokračování recepce Sigrid Undsetové. Již jsem zmínila, že nová tvář klasické autorky se naplno ukázala v Norsku po zpřístupnění autorčina domu na Bjerkebeku v roce 1996. V českém prostředí však došlo k recepčnímu odklonu – důvodem byly zastaralé překlady románů a povídek a snad ještě silněji naprostá absence překladů jejích esejů, odborných próz a publicistiky. Nastala doba nových a neznámých tvůrců skandinávské literatury, recepce autorky vzdalující se v čase, stagnovala. – Čtenářské přijetí Sigrid Undsetové do značných hloubek odráželo celospolečenské pohyby, stejně jako mentalitu a psychologii aktérů recepčního procesu.⁵⁸ Žádoucí celostní perspektiva na život a dílo Undsetové však v Čechách zůstává zatím zahalená.

57 Roku 1997 přišla paní velvyslankyně Mette Kongshem s návrhem, že finančně podpoří nové vydání *Kristiny Vavřincové*. Oslovila nejznámější českou překladatelku Jarku Vrbovou, aby se ujala redakce třicet let staré verze Dagmar Chvojkové. Výsledkem je citlivá edice, v tiráži však jméno oživovatelky překladu zcela chybí.

58 Jde o následující úroveň: Recepce literárního kritika (který může, ale nemusí mluvit otevřeně nebo reflektovat dostatečně), recepce čtenáře, probíhající komplexně, na úrovni vědomé i nevědomé, nezřídka ovlivňován tržními mechanismy. Rovněž ekonomická situace, v níž se kulturní prostředí nachází, má vliv na psychologii a tedy na konkrétní kroky v nakladatelských strategiích. Nakladatelstvím Vyšehrad, držícím i nadále vydavatelská práva Undsetové, mi v roce 2003 odpovědělo, že o reedice nebo nové překlady nemá z důvodů rentability projektu zájem. Profil Vyšehradu mj. akcentuje odbornou a populárně naučnou tvorbu.